

**CODICELE PROLOGAR SLAVON
SCRIS LA MĂNĂSTIREA PERII MARAMUREȘULUI
ÎN 1599-1600, ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI MIHAI VITEAZUL**

Florian Dudaș*

**A SLAVONIC CODEX WRITTEN AT PERI MONASTERY MARAMURES IN
1599-1600, DURING THE REIGN OF MICHAEL THE BRAVE**

Abstract

The author presents a manuscript written in Slavonic, which includes lives of saints. This Codex was written at Peri Monastery, located in northern Transylvania, land of Maramures (nowadays Hrusevo town in Ukraine). In the Middle Ages, the monastery was subordinated to the Patriarchate of Constantinople.

Manuscript from the Monastery Maramures Peri was written by scholar monk Blasie, in 1599-1600, when the three Romanian countries (Wallachia, Moldavia and Transylvania) were under the reign of Prince Michael the Brave.

Codex of the Monastery Peri is a graphic artwork, is adorned with a miniature, with some original prints taken from the Venetian frontispieces. At the end of the manuscript there are a few pages from a copy of the book *Minei praznicar*, printed in Venice in 1536-1538. This printed section contains *Pripealele* of Filotei Monarch, representing the first manifestation of fiction in general understood, known, of a novel.

Key words: Slavonic Codex, Peri Monastery, Prince Michael the Brave, Venetian printing, Filotei Monarch from the Wallachia.

Prologul cuprinde texte hagiografice, adică relatări din viețile sfinților, rânduite cronologic potrivit calendarului creștin. La baza lor stau vechi scrieri patristice, hagiografice, sapiențiale, etice. Modelul lor, bizantin, sunt vechile Sinaxare grecești. Altfel spus, amintind creștomațiile din zilele noastre, vechile proloage conțin, orânduite calendaristic, vieți de sfinți și cuvinte de învățătură izvorâte din faptele lor, ce oferă informații cu conținut religios, geografic și istoric, începând din epoca elenismului, a Imperiului Roman de Apus și a Imperiului Roman de Răsărit, apoi povestiri cu modele de viațuire creștină, despre eroi exemplari din diferite țări și din diferite epoci, legate de evenimente însemnate din Istoria Bisericii creștine și chiar a lumii – înfățișând prototipul Omului ideal al aceluia timp istoric.

Alături de *Biblie*, *Cazanii* și *Viețile sfinților*, *Proloagele* au avut un rol cultural important, ele citindu-se atât în biserică, cât și în cadrul școlilor ținute în tinda bisericii, dar și în familie, reprezentând lectura obișnuită în Evul Mediu, când Biserica era singura instituție care se preocupa de viața spirituală și de cultura poporului.

Cele mai vechi manuscrise cu *Proloage* copiate de români sunt pergamente din secolul al XIV-lea. Asemenea texte, datând din secolele XV și XVI, se păstrează în fonduri documentare din București, Cluj-Napoca și Brașov; ele conțin învățături pentru trei, patru sau mai multe luni, odată cu îmbogățirea volumului de date *Prologarul* fiind împărțit în două – adică, pentru o jumătate de an, prima parte începând din septembrie, iar a doua

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, dudas.florian@rdslink.ro.

parte din martie¹. Din secolul al XVII-lea se păstrează cele mai vechi traduceri în limba română ale *Proloagelor*, ele statornicindu-se odată cu binecunoscutele ediții imprimate de Mitropolitul Dosoftei, la 1682-86, prin *Mineiele* de la Buzău (1698), seria *Mineielor* lui Chesarie de la Râmnic (1776-1780), *Mineiele* de la Buda (1804-1805)², iar apoi prin *Proloagele* apărute în 1854 și 1855 la Mănăstirea Neamț³.

Codicele manuscris, provenit din Maramureș, pe care îl prezentăm în cele ce urmează, se alătură vechilor *Proloage* scrise în Țările Române în Evul Mediu.

Mănăstirea Perii Maramureșului

Renumitul așezământ monahal ortodox s-a aflat în vatra satului Peri (astăzi Hrușevo, în Ucraina), situat pe malul drept al Tisei, nu departe de Sighet, în dreptul localității Săpânța.

Lăcașul, având hramul Sf. Arh. Mihail, a fost ctitorit de frații Dragoș și Drag, cnezi români din localitatea apropiată Bedeu⁴. Dragoș este viitorul conducător al Țării Moldovei, pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Fiul acestuia, Sas-Vodă, a fost alungat din Moldova de Bogdan (Bogdan-Vodă, cel plecat <descălecat> de la Cuhea)⁵, înapoiindu-se în Maramureș. Fiii acestuia, voievozii Baliță și Drag, ajunși comiți ai Maramureșului, au refăcut vechea ctitorie (punând-o sub îndrumarea ierarhului Simion Moldoveanul), înzestrând-o cu sate și proprietăți (holde, fânețe, pășuri, ape de pescuit, moară ș.a.)⁶.

În acea perioadă, Biserica românească din Maramureș se afla în legături canonice cu Haliciul, Balc-Vodă numărându-se între ctitorii Mitropoliei din Haliciu. Întrucât în 1387 Haliciul a fost anexat Poloniei, mitropolitul de acolo și-a pierdut dreptul de jurisdicție asupra așezămintelor ortodoxe situate în Ungaria⁷. Pentru a evita subordonarea în cele bisericești și spirituale față de regatul catolic ungar, în anul 1391, Drag a călătorit la Constantinopol, cerând ca mănăstirea lor din Peri să fie luată sub ocrotirea Patriarhiei, ca supremă instituție eclesiastică a Răsăritului ortodox. Așadar, scopul fraților Baliță și Drag era de a obține autonomia politică și bisericească față de regii catolici ai Ungariei. Drept urmare, la 13 august 1391, patriarhul Antonie IV a emis renumitul tomos prin care a declarat Mănăstirea din Peri stavropighie patriarhală, iar pe egumenul lăcașului, ieromonahul Pahomie, l-a investit exarh (cu rolul de reprezentant al Patriarhiei) peste ținuturile din nord-vestul transilvan (Maramureș, Sătmar, Arva, Ugocea, Bereg, Ciceu, Unguraș și Bistra Bihorului)⁸.

În veacul următor, al XV-lea, Mănăstirea Peri este amintită frecvent în documente cu prilejul unor judecăți și hotărnicii prilejuite de abuzurile unor nobili, coloniști din ținut și a episcopilor ruteni de la Muncaci, având ca scop acapararea bunurilor ei⁹.

¹ Studiul cel mai competent asupra *Proloagelor* îl datorăm ierarhului Nestor Vornicescu, fiind publicat în fruntea *Proloagelor* de la Mănăstirea Neamț. Vezi *Proloagele*. Tipărite prin străduința și osteneala, cu un Studiu introductiv și binecuvântarea Înalt Preaînțitului Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, Bacău, 1999.

² Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche (1508-1830)*, București, 1903-1944, vol. I (73), p. 240-246; IV (73), p. 204; I (111), p. 365; II (668), p. 450.

³ *Bibliografia Românească Modernă*, III, București, 1989, p. 1079-1080.

⁴ Localitatea Bedeu, învecinată cu Peri, era centru de cnezat românesc, atestat din secolul al XIV-lea. În legătură cu întemeierea statului feudal Moldova există o bibliografie impresionantă; amintim, în legătură cu studiul de față, lucrarea istoricului Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor feudale românești*. Ediția lui Valeriu Râpeanu, București, 1980; Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940; Idem, *Voievodatul Maramureșului. Originea, structura și tendințele lui*, Sibiu, 1945.

⁵ Radu Popa, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969; Idem, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970.

⁶ În legătură cu istoria Mănăstirii Peri există, de asemenea, o bibliografie impresionantă; amintim, în legătură cu studiul de față, lucrările istoricilor și cercetătorilor: Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936; Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului...op. cit.*; Ștefan Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la 1556*, Cernăuți, 1928; Ioan Lupșa, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918; Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, I, Sibiu, 1935; Mircea Păcurariu, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2005; Macarie Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Mănăstirea Rohia, 2009.

⁷ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 63.

⁸ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 193-203; Macarie Motogna, *op. cit.*, p. 92-94, 274-277. În documentele cancelariei regale ungare, egumenul Mănăstirii Peri era numit *graeci fidei professor*.

⁹ Ștefan Lupșa, *op. cit.*, p. 223.

În veacul al XVI-lea, documentele îi amintesc stătători la Mănăstirea Peri pe episcopii ortodocși Ilarie (1556), Vasile și Serghie. Spre sfârșitul acestui veac, însuși împăratul Rudolf intervenea pentru îndepărtarea de la Peri a episcopului rutean și întoarcerea acolo a episcopului Vasile. Nu peste mult timp, episcopul Vasile a fost înlocuit cu egumenul Serghie, de la Mănăstirea Tismana, venit în Ardeal cu alaiul lui Mihai Viteazul, care-l întărea în 1601 ca ierarh ortodox al părților Muncaciului¹⁰.

După pieirea lui Mihai Viteazul, bunurile Mănăstirii Peri au ajuns dependente de cetatea Hust. În anii următori, însuși domnitorul Moldovei, Simion Movilă, intervenea pentru ocrotirea averii mănăstirii, bunuri care, în deceniile următoare, au ajuns sub controlul episcopilor ruteni și a principelui Transilvaniei, pe la 1606 (în urma atacului calvinilor din Câmpulung-pe-Tisa), sau la 1657 (cu prilejul expediției principelui Gheorghe Rákóczi II în Polonia) vechiul așezământ monahal fiind devastat, iar la 1703, în timpul Răscoalei curuților, prefăcut în ruine. În veacul următor, al XVIII-lea, averea mănăstirii a intrat în proprietatea statului austriac, apoi a unor familii nobile¹¹.

Călugării alungați de la Peri și o parte din odoarele sfântului lăcaș ar fi ajuns și ar fi găsit adăpost în alte mănăstiri din Maramureș și Moldova. Conform unei mărturii datând de la 1762, a iobagului Ștefan Rednic și a fostului protopop Andrei Rednic, documentele mănăstirii au ajuns în păstrarea fostului protopop Ladislau Rednic din Giulești, de la care le-a luat cu forța vicarul rutean unit Andrei Bacinsky (viitorul episcop al Muncaciului)¹².

Cele relevate succint în rândurile de mai sus atestă vechimea și importanța aparte a Mănăstirii Peri în istoria Maramureșului voievodal.

Alături de bunurile imobile, biserica și obștea monahală au fost înzestrate în decursul timpului cu felurite odoare, de la odăjdii și piese de cult la manuscrise și tipărituri. Evidențiind rolul ctitoriei voievodale de la Peri în Istoria Neamului, unii istorici susțin că aici au fost redactate unele din vechile texte rotacizante, considerate drept cele mai vechi cărți scrise în limba română și că la Peri ar fi existat chiar o tipografie¹³.

Fapt cert este că, în Evul Mediu, în cadrul Mănăstirii Peri călugării au inițiat și susținut un scriptoriu pentru redactarea cărților și, implicit, o școală, pentru pregătirea diecilor, a dascălilor de dascălie și a preoților.

La trei veacuri de la pustiirea lăcașului, amintirea stavropighiei o păstrează tradiția, documentele vremii, ruinele fundației bisericii mănăstirii (Fig.1)¹⁴ și unele odoare, inclusiv manuscrise și tipărituri. Este posibil ca unele texte rotacizante (fenomen lingvistic specific Maramureșului) identificate în Moldova să provină de aici. Vechiul act fundațional al mănăstirii Peri a fost aflat tot în Moldova¹⁵. În Maramureșul voievodal s-a păstrat, în schimb, renumita *Psaltire* de la Muncaci, datând de la sfârșitul secolului al XV-lea¹⁶, codice dăruit lăcașului de însuși Ștefan cel Mare, prin logofătul, cancelarul și ambasadorul Ioan Tăutu¹⁷, carte împodobită cu o miniatură reprezentându-l pe logofătul Ioan, în genunchi, oferind *Psaltirea* lui Iisus, redat așezat pe tron; Regele David, cu lira în mână, recomandă cu mâna stângă pe logofăt lui Hristos, iar în dreapta ține un rotulus, cu începutul unui psalm¹⁸.

Acestor odoare le alăturăm acum alt veritabil monument de cultură, *Patericul*

¹⁰ Ștefan Meteș, *Istoria...cit.*, p. 173; Ovidiu Ghitta, *Un colaborator a lui Mihai Viteazul – Episcopul Serghie*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, XVII, Cluj-Napoca, 1985-1986, p. 357-382.

¹¹ Macarie Motogna, *op. cit.*, p. 94.

¹² *Ibidem*.

¹³ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 172-173; Damaschin Coravu-Severineanu, *Mănăstirea Peri și importanța sa istorică*, în *Mitropolia Olteniei* (Craiova), XXXIV, 1982, 7-9, p. 509. Este posibil ca, în cadrul mănăstirii, să se fi imprimat antimisul episcopului Maramureșului, Ioan Stoica. În 1696, tipograful cracovian Svoipold Fiol ar fi tipărit aici un *Evangeliar* și un *Molitvelnic* în limba română și trei cărți în slavonă.

¹⁴ Au fost cercetate în anii din urmă de către arheologi români (din Satu Mare) și ucraineni (din Ujgorod).

¹⁵ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 97.

¹⁶ Vechiul codice s-a păstrat în Biblioteca Episcopiei Ortodoxe din Muncaci; în prezent se află expus în Muzeul de Etnografie din Ujgorod (Ucraina).

¹⁷ În legătură cu viața și activitatea acestuia, a se vedea bibliografia recentă a lui Alexandru Simon, în cartea sa *Ștefan cel Mare și Matei Corvin. O coexistență medievală*, Cluj-Napoca, 2005, p. 514.

¹⁸ Carmen Ghica, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei* (București), Seria Artă plastică, tomul XV, 1968, p. 114-117.

Prologar slavon scris la Mănăstirea Peri la 1599-1600, în timpul domniei lui Mihai Viteazul în Țările Române.

Codicele Prologar slavon scris la Mănăstirea Perii Maramureșului

În toamna anului 1940, cercetătorul și bibliologul Atanasie Popa din Cluj a primit de la un călugăr refugiat din Maramureș în urma Diktatului de la Viena acest manuscris vechi în limba slavonă, despre care spunea că provine din Ucraina, păstrându-l, alături de alte vechi texte, în colecția sa până la sfârșitul vieții (1984), când a ajuns în Colecția preotului Gavril Pop din Gherla (Cluj).

Cartea păstrează aspectul unui codice medieval (Fig. 2), având o legătură trainică, din tăblii masive de lemn, teșite la margini, învelite în piele maro, ornată sumar, cu linii simple, iar în câmpul central al primei coperte cu un ornament pătrat aurit ce încadrează o cruce simplă din fildeș. Legătura, reparată în decursul timpului, mai păstrează două cheutori, din piele și alamă.

Paginația indică un text incomplet, lipsind un număr de file de la început și sfârșit. Urmând uzanța vremii, copistul (copiștii) nu au numerotat filele, ci numai caietele, de la 1 la 39, aproape toate având câte 12 file¹⁹. Prima coală I mai păstrează ultimele 3 file, iar coala ultimă XXXIX mai păstrează primele 9 file. Cartea manuscrisă are în prezent [454] file, căroră, în vechime, după cum se va vedea mai la urmă, le-a fost alăturate un număr de patru file provenite dintr-un postincunabul venețian.

Grafica, ilustrarea și ornamentarea Codicelui.

Ținuta grafică a manuscrisului este remarcabilă (Fig. 3, 4). Textul, dispus pe o coloană, a fost redat cu cerneală neagră, de bună calitate. Scrierea este semiuncială dreaptă, cu suprascrieri. Titlurile de la începutul lunilor copistul le-a redat cu chinovar, cu majuscule, scriindu-le cu ligaturi. Restul titlurilor, scrise cu negru și roșu, indică numele personalității creștine și ziua de prăznuire. Completările la text sunt făcute în câmpul restavului lateral al filelor.

Manuscrisul reprezintă, deopotrivă, un monument de artă grafică.

La începutul textului se păstrează o miniatură de mari dimensiuni, cu reprezentarea Sfântului Evanghelist Ioan (Fig. 8). Într-un cadru somptuos, dominat de edificii impozante (dar cu turla fără cruce), Sf. Ioan stă într-un jilț, la masa de scris, redând textul sfânt. Culorile folosite sunt negru, maro, verde și galben. Ca și concepție, miniatura este asemănătoare cu cele din manuscrisele veacului anterior, din vremea lui Ștefan cel Mare²⁰. Din păcate, câmpul inferior al imaginii a rămas doar conturat, necolorat.

În timpul redactării textului, la începutul lunilor anului copistul cărturar a intenționat chiar desenarea unor frontispicii, lăsând spațiu liber; el sau altcineva a optat în cele din urmă (după cum se va vedea mai jos) la aplicarea în spațiul rămas liber din fruntea capitolelor a unor cadre ornamentale decupate din tipăriurile vremii.

Ornamentul principal, cel mai frecvent folosit, îl reprezintă inițiala ornată, mare, bogat împodobită; redate întotdeauna cu roșu, zecile de inițiale repetă modele arhaice, tradiționale, unele fiind de-a dreptul impresionante.

În câteva rânduri, copistul a desenat, cu roșu, la sfârșitul lunilor, vignete din împletituri.

Cuprinsul Codicelui

Prologarul de la Peri reprezintă o copie manuscrisă. Codicele are la bază un text slavon mai vechi, posibil – credem – o versiune ori ediție slavonă din secolul al XVI-lea. Volumul cuprinde texte hagiografice cu învățături pentru șase luni (Nașiatu Meseati Zașiasti), anume din martie până în august. Este posibil ca, în cadrul scriptoriului, să fi fost scrisă și prima parte, pentru lunile septembrie-februarie.

¹⁹ Colile au fost numerotate în restavul drept inferior, cu slove-cifre chirilice. În cadrul prezentării noastre le redăm cu cifre-litere latine, iar filele din cadrul lor cu cifre arabe (de ex.: X/2 = coala 10, fila 2).

²⁰ Vezi Supra, nota 16.

Personalitățile pomenite sunt cele consacrate în calendarul bizantin, predominând astfel marii luminați ai Vechiului și Noului Testament, o atenție specială acordându-se proorocilor, Sfinților Părinți ai Bisericii și filosofilor creștini.

Codicele reproduce o versiune slavă, cuprinzând un număr important de jiti ale sfinților ierarhi pomeniți la sârbi, bulgari și ucraineni. Nu lipsesc poveștile închinat personajelor cu aură populară, precum Alexie, Omul lui Dumnezeu, Sf. Marina (cea care, prinzându-l pe drac la toaca mănăstirii, l-a bătut cu măiuțul), egumenul Teodosie de la Lavra Pecerska din Kiev, Sf. Precupie, Cei 40 de Sfinți mucenici din Nicopole, Sf. Chiric și Iulita, nu în ultimul rând cele închinat sărbătorilor mari (Sf. Paști, Sf. Apostoli Petru și Pavel, Schimbarea la față, Adormirea Maicii Domnului).

Scriitorul, locul și anul redactării Codicelui.

Elementele grafice prezentate atestă elaborarea manuscrisului în cadrul unei scriitorii, deservită de copişti specializați. Grafia indică faptul că textul a fost scris de către doi copişti. Primul copist a redactat cea mai mare parte a cărții, de la început până la coala 34 inclusiv. Al doilea copist a scris partea ultimă a cărții, de la coala 35 până la coala 39 (și la final, credem). Amândoi au fost, neîndoielnic, clerici cu o aleasă știință de carte, versați în redactarea manuscriselor. Bănuim că va (sau vor) fi semnat și la sfârșitul codicelui. Important este faptul că o însemnare păstrată pe restavul de jos a colii XXVI/1 dezvăluie numele copistului celei mai mari părți a textului, acesta fiind monahul Blasie din Peri: + Az pis(al) Blasie ot Peri [+Am scris eu, Blasie din Peri] (Fig. 5). Om al locului, de nu peregrin venit din Moldova, Țara Românească ori Serbia, Blasie a fost, pentru vremea și lumea sa, un autentic cărturar, cu un rol important în viața mănăstirii conduse de egumenul Serghie, cel numit aici prin voia întâiului Voievod și Domn al tuturor românilor, Mihai Viteazul²¹.

La fel de important rămâne faptul că manuscrisul a fost datat de către copistul principal, adică de monahul Vlasie, care, pe parcursul scrierii cărții, a notat pe marginea textului, cu slove-cifre, anul erei vechi, de la <facerea lumii> 7108, adică 1599-1600 al erei noi, de la Hristos (Fig. 5). Hârtia, de bună calitate, bine înțeleasă, înainte de a fi folosită a fost lustruită cu ajutorul unei spatule de os (pentru ca pana de scris să alunecă mai ușor). Colile prezintă călușuri și două filigrane de epocă, ce indică aceeași vechime și proveniența de la mori de hârtie din Ucraina.

Mărturii documentare privind cititorii și circulația Codicelui

Cele mai vechi mărturii de interes documentar istoric și religios aparțin copistului cărții, monahul Blasie din Perii Maramureșului. Acestea le urmează ca vechime un număr important de trimiteri și indicații tipiconale scrise, tot cu semiuncială dreaptă, ulterior (sec. XVII), posibil de către alți copişti ori simpli lectori, pe restavul lateral al filelor.

Cea mai veche însemnare de cititor datează de la începutul secolului al XVIII-lea, așadar din vremea când Mănăstirea Peri a fost pustiită de curuți, apoi cu prilejul ultimei invazii tătare în Transilvania. După cum se știe, în anul 1717, sultanul, aflat în război cu Austria, a ordonat tătarilor să pustiască Ardealul. Astfel, o oaste compusă din 3.700 moldoveni, 300 cazaci și 10.000 tătari, trecând din Moldova, pustiește tot nordul transilvan, ajungând în cursul verii, prin Sătmăr până în Maramureș²². De acum datează însemnarea, scrisă pe o filă a coalei XXXV/1 a codicelui, chiar de către un participant la teribila expediție, Popa Mihail Cazacul. În ziua de 12 iunie, după ce a citit în carte despre viața și faptele Sf. Onufrie, preotul cazac a completat marginal textul cu o invocație religioasă, scrisă întru izbăvirea și pomenirea sa și a rodului său. Unde anume s-a aflat cartea în acel moment, nu știm. Este posibil ca preotul cazac să o fi aflat și citit în satul Peri, la vreunul din călugări, la mănăstirea din satul învecinat Bedeu sau la urmașii vechii familii cnezale. Mai multe însemnări ulterioare, de la 1775 și 1778 [scrise în ucraineeană, pe colile VI/6; VII/1,5,8; VIII/9; IX/1,5; XII/2; XIX/2,3; XXI/4; XXXI/1], atestă, în schimb, aflarea și folosința codicelui

²¹ Vezi Supra, nota 10.

²² Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 149.

în cadrul Mănăstirii Bedeului, despre care se știe că în 1777 avea trei călugări²³. După aceea se pare că nimeni altcineva nu a mai semnat pe vechea carte.

Frontispiciile venețiene identificate în *Prologarul* slavon din Perii Maramureșului

Cum spuneam, cu prilejul redactării manuscrisului, în fruntea proloagelor lunilor de peste an copistul Blasie a lăsat spațiu alb, destinat desenării frontispiciilor, dar nu a mai reușit să ducă lucrul la bun sfârșit, întrucât filele ultime ale cărții le datorăm altui „scriitor”. Acesta ori altcineva, nu se știe când, a completat locurile respective din manuscris cu un număr de patru frontispicii (credem că au fost mai multe), preluate din tipărituri vechi.

Am reușit să identificăm primele două dintre aceste frontispicii, cele aflate la începutul colilor I/2 și XXI/5. Ambele provin dintr-un exemplar (posibil deteriorat) al *Psaltirii* slavone tipărite la Veneția în anul 1569. Primul frontispiciu, compus din cercuri înlănțuite, prezintă în câmpul central inițialele **la**, aparținând vestitului tipograf Bojidar Vucovici; celălalt a fost folosit și în *Liturghierul* tipărit de Coresi, la Brașov, în 1588²⁴.

Pripealele monahului român Filotei din *Mineiul* apărut la Veneția în 1536-38 alăturate *Proloagelor* scrise în Perii Maramureșului

Filotei monahul (a doua jumătate a sec. XIV – începutul sec. XV) a trăit pe vremea lui Mircea cel Bătrân și a fost autor de imnuri religioase. Înainte de a îmbrăca haina monahală a fost logofăt. În timpul cât a viețuit la Mănăstirea Cozia, Filotei a alcătuit mai multe tropare (adică, scurte cântări bisericești), denumite pripeale, destinate a înlocui refrenul aleluia, ce însoțea <psalmii aleși> ai bizantinului Nichifor Vlemmidis, cântați în polieleu (imnuri cântate în biserică în ajunul praznicelor împărătești).

Pripealele lui Filotei s-au folosit pe larg în Biserica Ortodoxă (la români, ruși, sârbi, bulgari), până în prezent cunoscându-se peste 20 de copii manuscrise, datând din secolele XVI-XVII.

În anul 1536, cântările fostului logofăt din Țara Românească au fost alăturate *Sbornicului* slavon tipărit de sârbul Bojidar Vucovici în Veneția, la 1536-38 în *Mineiul* slavon tipărit tot la Veneția, apoi în *Molitvoslovul* imprimat la Veneția în 1547, în *Sbornicul* tipărit de Coresi la Sebeș în 1580, în *Psaltirile* slave de la Vilnius (1586) și Kiev (1624-1697), iar ulterior în edițiile *Psaltirii* și *Catavasierului* apărute în Țările Române, începând cu *Psaltirea* de la Govora din 1637.

De ce sunt importante *Pripealele* lui Filotei? Pentru că reprezintă cea dintâi manifestare literară în înțeles larg, cunoscută a unui român²⁵.

Cele patru file cu *Pripealele* lui Filotei, alăturate *Prologarului* slavon din Perii Maramureșului (Fig. 6) provin dintr-un exemplar al *Mineiului* editat în slavonă de Bojidar Vucovici la Veneția în 1536-1538, carte inclusă recent în Bibliografia Românească Veche întrucât la tipărirea ei a participat și Ieromonahul Moise, originar din Moldova (care, ulterior, la 1547, va imprima, la Târgoviște, un *Molitvelnic* slavon)²⁶.

Până în prezent, din *Mineiul* slavon tipărit la Veneția în 1536-38 au fost identificate exemplare în Biblioteca Națională a Austriei (Viena), Biblioteca Națională a Serbiei (Belgrad), Biblioteca Saltykov din Sankt Petresburg, Biblioteca Națională a Ucrainei (Kiev), două exemplare la Biblioteca Academiei Române din București, un exemplar la Muzeul din Șcheii Brașovului, iar recent a mai fost identificat un exemplar fragmentar în Bihor²⁷.

²³ *Ibidem*, p. 165.

²⁴ Dejan Medacovici, *Grafica srpskih stampanih cniga XV-XVII veka*, Beograd, 1958, p. 216 și planșele LXXXVII și XCIV; *Bibliografia Românească Veche* (op. cit.), I, p. 99-101.

²⁵ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*. I, București, 1940, p. 29; S. Teodor, *Filotei monahul de la Cozia*, în *Mitropolia Olteniei* (Craiova), VI, 1954, 1-3, 4-6; VII, 1955, 10-12; Emil Turdeanu, *Les premiers ecrivains religieux en Valachie; l'hegumene Nicodeme de Tismana et le moine Philothee*, în *Revue des etudes roumaines* (București), II, 1954; Tit Simedrea, „*Les Pripeala*” du moine Philothee, în *Romano-slavica* (București), XVII, 1970; Rodica Șuiu, în *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 356.

²⁶ Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche. Addamenta I (1536-1830)*, Galați, 2000, p. 18-19.

²⁷ Florian Dudaș, *Vechile tipărituri românești din Țara Bihorului*. I, Timișoara, 2007, p. 18-19.

Așadar, împreună cu fragmentul alăturat *Prologarului* din Perii Maramureșului pot fi atestate până în prezent un număr de 9 exemplare din vechiul postincunabul venețian.

* * *

Cele prezentate despre vechiul codice slavon din Maramureș atestă, în mod incontestabil, un veritabil monument al literaturii române în limba slavonă, *Prologarul* cu vieți de sfinți creștini reprezentând cea mai veche carte redactată în cadrul scriptoriei așezământului monahal cunoscută până în prezent. Alături de *Psaltirea* ajunsă la Muncaci, *Codicele Prologar slavon* scris la 1599-1600 (în timpul domniei lui Mihai Viteazul în Țările Române) de monahul Blasie din Perii Maramureșului, ornat cu frontispicii preluate dintr-un exemplar al *Psaltirii* apărute la Veneția în 1569 și completat, la urmă, cu file provenite dintr-un exemplar al *Mineiului* apărut la Veneția în 1536-38, profilează în cadrul renumitei mănăstiri a Maramureșului voievodal o vatră de cultură întru totul conformă cu importanța stavropighiei constantinopolitane. Se profilează, tot mai clar, pentru acel răstimp al Evului Mediu, alături de coridorul nordic al Bizanțului, un coridor, al românilor, peste Balcanii vestici, cu pământul italic, interferență culturală susținută, deopotrivă, de voievozii Munteniei și ai Moldovei, de familiile nobile române din Transilvania, de voievozii ori despoții Serbiei și ai Muntenegrului, de Republica Veneției, ce reprezenta centrul de renume al tiparului european.

Fig. 1. Ruinele bisericii Mănăstirii Perii Maramureșului.

Fig. 2. Codicele Prologar slavon din Perii Maramureșului. Blocul cărții.

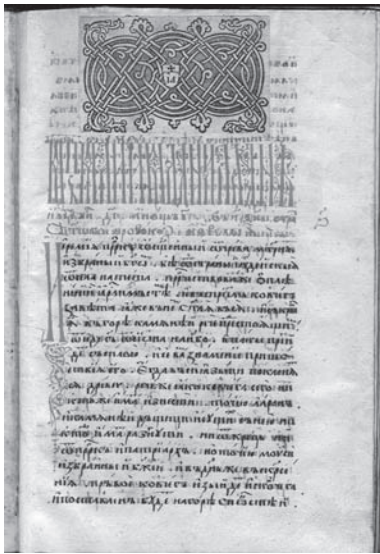

Fig. 3. Codicele Prologar slavon din Perii Maramureșului. Prima filă a textului manuscris, împodobită cu frontispiciu imprimat și inițială ornată.

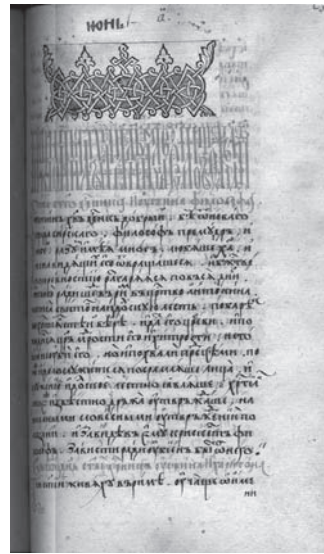

Fig. 4. Codicele Prologar slavon din Perii Maramureșului. Fila cu începutul Proloagelor lunii iunie, conținând narațiunea despre Iustin Filosoful, împodobită cu un frontispiciu imprimat, de proveniență venețiană.

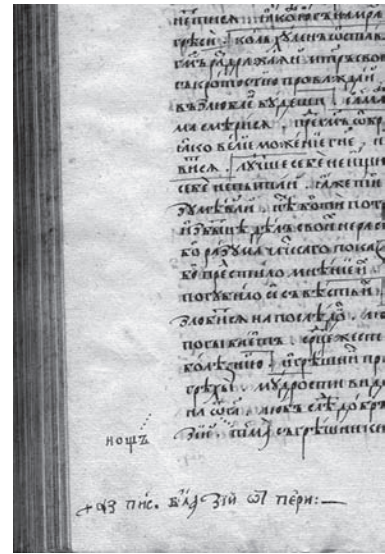

Fig. 5. Codicele Prologar slavon. Însemnarea monahului copist Blasie din Peri.

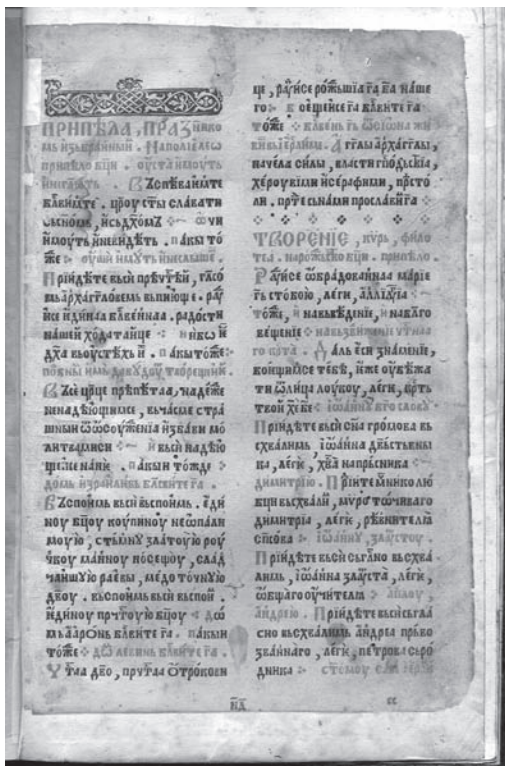

Fig. 6. Codicele Prologar slavon din Perii Maramureșului. Pripealele lui Filotei monahul, cel mai vechi text literar scris de un român, preluate din Mineiul tipărit la Veneția în 1536-1538.

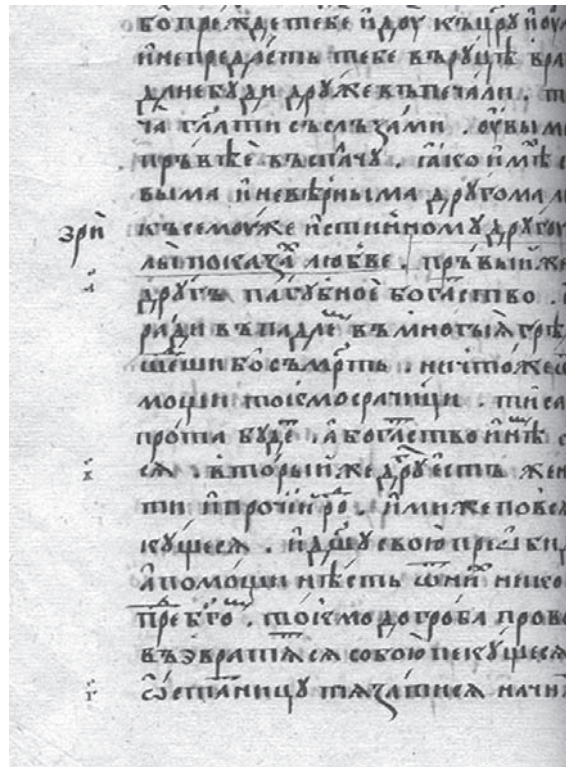

Fig. 7. Codicele Prologar slavon. Filă conținând datarea manuscrisului.

Fig. 8. *Codicele Prologar slavon* din Perii Maramureșului. Miniatura cu reprezentarea Sf. Evangelist Ioan.